

BETEGSÉGEK ÉS GYÓGYÍTÁS A BIBLIÁBAN

XI. rész: Sérülések és balesetek

Dr. Józsa László

Izrael története, sorozatos harcok és háborúk története. Nemcsak a vándorlás negyven éve, a honfoglalás, majd a környező népekkel való állandó háborúskodás, hanem később a nagyhatalmakkal (Asszíria, Babilónia, görögök, Római Birodalom) vívott élet-halál harc. A háborúk sorozatán kívül a „békés” polgári életben, a gyakran tettelegességig fajuló nézeteltérések, a termelő munka, a házi balesetek, mind-mind számtalan sérülés, olykor haláleset okozói.

A termelő munkában főként a bányászat és fémfeldolgozás szolgáltatta a legtöbb lehetőséget balesetekre. Igaz, a Kr. e. XIII. században még kevés a fém eszköz és jobára még bronzfegyverekkel hadakoznak, de már honfoglalásuk előtt tudták Kánaánról, hogy olyan ország, „...a melynek földje vas és amelynek hegyeiből rezeset vághatsz” (5Mózes 8,9). Jóbnaál azt olvassuk: „Bizony az ezüstnek bányája van, és helye az aranyaknak, a hol tisztítják. A vasat a földből hozzák elő, a követ pedig érczézé olvasztják. Határt vet az ember a sötétségnek és átkutatja egészen és végig [...] Aknát tör távol a lakóktól [...] alámerülnek és lebegnek emberektől messze [...] A sziklákban tárnákat hasít és minden drága dolgot meglát a szemé” (Jób 28,1-11). Az ismertetés nemcsak a korabeli bányászat technikájának hű képe, hanem ezek a sorok pontosan ráillenek Salamon király Ecjon-Geber környékén működött vas- és rézbányáira. A gyér megvilágítás, a tárnákban lebegve történő fejtés számtalan munkahelyi baleset forrása lehetett, noha ezekről szinte semmit sem ír a Biblia. Sokkal több szó esik a háborús és dulakodás okozta sérülésekről.

Pontosan ismerték a halálos kimenetelű traumákat. Akháb királyt nyíl találta el a mellén (1Királyok 22,34-37). Jórám király a lapockái közé kapta a halálos nyíllövést (2Királyok 9,24). Egy másik uralkodó, Asáel mellét dárda járta át az ötödik bordaközben és szívcsérülése miatt azonnal meghalt (2Sámuel 2,22-23). Amasának karddal ontották ki a beleit (2Sámuel 20,10), Abimélek koponyáját malomkö zúzta szét (Bírák 9,53). Sisera halántékába vasszövet vert, úgy ölte meg a népét megmenteni kívánó asszony (Bírák 4,21). A sort hosszan lehetne folytatni. A kilátástalan helyzetben lévő, elfogatástól rettegő királyok, hadvezérek pedig önkézüleg, szívszúrással vetnek véget életüknek (1Sámuel 31,4-5, 2Makábeus 14,41 stb).

Dávid parittyaköve „...homlokán találta a Filiszteust [t. i. Góliáthot] úgy, hogy a kő a homlokába mélyede és arczzal a földre esék (1Sámuel 17,49). A sérülés leírása pontos, a parittyakő áttörte a homlokcsontot, a homloküreg mindkét falát és benyomódott az agy állományába, de nem okozott azonnali halált, csak eszméletvesztést. Az

ilyen áthatoló koponyasérülés – szerencsés esetben – abban a korban is meggyógyulhatott. Tudta ezt Dávid is, ezért nem elégedett meg Góliáth leterítésével, harc képtelenné tételével, hanem levágta a fejét. Jó néhány hasonló koponyát tártak fel a régészeti ásások, nemcsak Palesztinában, hanem szerte Európában és Amerikában, amelyeken a homlokcsont áthatoló sérülése látszott. Úgy is nevezik ezt a típusú koponyacsont törést, hogy Góliáth szindróma.

A súlyos sérülésekre nem volt orvosságuk, gyógy módjuk a bibliai népeknek. Mint a régészeti leletek bizonyítják, megkísérelték ugyan a koponyalékelést (több-kevesebb sikerrel), de az eseteknek csak elenyésző töredékében próbálkoztak életmentő műtétrel (lásd: a Gyógy-szerek és gyógymódok című részt). Az enyhébbeket, zúzódásokat, a végtag csontjainak törését tudták kezelni: „A fáraónak, Egyiptom királyának karját eltörtem és imé be nem kötötték, hogy megorvosolják, hogy tegyenek körülkötést reá, hogy megerősödjék fegyverforgatásra” (Ezékiel 30,21-22). Egyértelműen kiderül, hogy körkörös kötéssel rögzítették a tört végeket, gyógyulásig, de azt is ismerték, hogy a törésgyógyulás után a végtag nem olyan erejű mint a másik, sérületlen.

Nemcsak csonttörésről, hanem ficamokról is megemlékezik az Írás. A harminchetedik zsoltárban olvasható elesés és elterülés valószínűleg bokaficamnak felel meg (Zsoltárok 37,24). A láb megbicsaklása, a gyakori megbotlás, elesés, a boka és a térd szalagjainak idült sérülésére, az ízületek lötyögösségére, instabilitására utalnak (Példabeszédek 24,16, Míkaás 7,8). Jákob valószínűleg traumás csípőficamot szenvedett és sántává vált az angyallal való birkózás közben (1Mózes 32,25-31). Jákob birkózása és sántasága mind a mai napig foglalkoztatja a bibliamagyarázó tudósokat és az orvosokat egyaránt. A közelmúltban Hoening, floridai orvos és rabbi elemezte a bibliai történetet. A rabbi nemcsak az eredeti héber szöveget ismeri tökéletesen, hanem mint röntgenorvos is tisztában van a csípő sérülésével. Arra a megállapításra jutott, hogy a szöveg alapján többféle sérülés is elképzelhető. Egyik lehetőségnek a csípő körüli izmok szakadását gondolja, ami birkózás közben napjainkban is előfordulhat. További eshetőségként felveti a csípő forgójának (a combfejnek) a törését, valamint a traumás ficamot. Ha kivételesen szerencsés esetben a sérüléssel csípőficam spontán reponálódik, akkor is gyakran keletkezik a későbbiekben combfej elhalás, ami nagy fájdalmat és sántítást. (olykor mozgásképtelenséget) okoz. A tudós rabbi nem zárta ki a lehetőségét a sérüléssel eredetű (steril) csípőizületi gyulladásnak sem. Végezetül felveti, hogy a csípő közelében elhelyezkedő ülőideg (nervus ischiadicus) zúzódá-

sa, vagy vongálódása okozhatta Jákob sántaságát. Mint ahogyan a floridai orvos, magam sem tudok egyértelműen állást foglalni, mégis legvalószínűbbnek a traumás csípőficam diagnózisát tartom.

Dávid király azzal tette, tétette harcképtelenné elfogott ellenségeit (a szöveg szerint 1700 lovagot és 20000 gyalogost), hogy inákat elvagdaltatta, de még a lovak közül is csak száz, szekérbe valót hagyott inátmetszés (tenotomia) nélkül (2Sámuel 8,4). Nyomatékosan és egyértelműen szól erről a cselekedetről számos Biblia fordítás, de ez az angol nyelvű szövegben úgy szerepel, hogy „nyomorékká tette őket”. Sámuel könyvében szerepel először a tenotomia írásos megörökítése, ami – mint látni fogjuk – igen fontos és gyakori beavatkozás volt régebben. Sok ezer évvel ezelőtt, amikor az ember rájött, hogy milyen fontos szerepe van az inának a mozgásban, azt is kitapasztalta, hogy néhány nagyobb ín közvetlenül a bőr alatt helyezkedik el, és rögtön „hasznosítani” is igyekezett ismereteit. A befogott állatok inát átmetszette, ezzel nem ölte meg, csak fútra, menekülésre képtelenné tette azokat. Bizonyosan a tenotomia lehetett az egyik (talán legfontosabb) módja a háziásításnak, ami a közeli Mezopotámia területén kezdődött. Az inátmetszés szokása szinte napjainkig megmaradt. A kőkorszaki szinten élő népek, a húszadik században is tenotomiával láncolták magukhoz állataikat. Fennmaradt Bécs város egyik rendelete a XVIII. századból, amely kimondta, hogy a városon csak úgy szabad keresztül hajtani a szilaj magyar marhákat, ha előzetesen inákat elvágják, hogy ne tudjanak támadni. A régen élt uralkodók bizonyára úgy gondolták, hogy ami az állatokon beválik, jó lehet emberen is. Azokat a fontos személyeket, akiket nem akartak megölni, úgy tartották fogságban, hogy inákat átmetszettek, ezzel tették őket harc- és menekülés képtelenné. A germán mondában Wölundnak, a híres kovácsnak az Achilles inát vágta át fogvatartója, amin a fogoly úgy kesergett: „...vasnál erősebb bilincsbe zártak”. A magyar mondavilágban is jól ismert, krónikáinkba is bekerült az inátmetszés. Szent László, miután elfogta a rabló kunt, birkózni kezdett vele, azonban sehogyan sem bírtak egymással. A megmenett lány (más verziók szerint maga a herceg) átvágta a kun harcos Achilles inát, s ezzel harcképtelenné téve kiszolgáltatta Lászlónak. A legenda kedvelt témája a XIII–XIV. századok templomi falfestészetének, az erdélyi és felvidéki templomokban több mint tucatnyi helyen napjainkig láthatók ezek a freskók (Józsa 1986, László). E kis kitérő után térjünk vissza Dávid király foglyaihoz! Bármennyien is voltak, a király nem akarta megöletni őket, de azt sem szerette volna, hogy újból harcolnia kelljen ellenük. Ezért választotta az inátmetszést, pontosan tudva annak következményeit. A háborúban elfogott kanáneus királynak elvágták „...kezeinek és lábainak hüvelykujjait [...] Ekkor monda Adonibészek: Hetven király szedeget vala asztalom alatt a kiknek elvágattam kezeik és lábaik hüvelykujjait” (Bírák 1,6–7). Valóban, a hüvelyk-

ujj elvesztése, vagy a hüvelykujj feszítő és hajlító inának átmetszése fogásképtelenné teszi a sérültet, a fogoly királyok nem foghattak kardot rabtartójuk ellen.

Más csonkító beavatkozásról is hírt kapunk az ószövegségi könyvekből. Ha egy asszony idegen férfi hímveszejét, heréjét megfogta, büntetésből levágták a kezét, még akkor is, ha ezzel a művelettel férje támadóját akarta harcképtelenné tenni (5Mózes 25,11–12). A súlyos csonkító beavatkozással nem az asszony – nézetük szerint – erkölcsstelen tettet akarták büntetni, hanem a férfi nemi szerveit védeni.

Persze előfordult sérülés bőven, háború és kriminális cselekmények nélkül is. Az otthoni balesetek közül említést érdemel Jonatán kisfiának esete. A kisdedet a dajkája menekülés közben elejtette, a gyermek eltörhette egyik, vagy mindkét lábát, a fractura rövidüléssel, esetleg rossz tengelyállással gyógyulhatott, s emiatt a fiú mindkét lábára bicegett (2Sámuel 9,13). Sokkal súlyosabb kimenetelű balesetet szenvedett el Akházia, Izrael királya: „...kibukott az ő felházának korlátján Samáriában, és megbetegedék” (2Királyok 1,2–6). Az Írás szerint az uralkodó nem vesztette ugyan el az eszméletét, de betegsége miatt nem kelt fel többé, belehalt belső sérüléseibe. Az idős Éli főpap „...hátraesék a székről a kapufélhez, és nyakát szegé és meghala” (1Sámuel 4,18). Rövid, de pontos baleseti jegyzőkönyv és kórrajz. Éli olyan szerencsétlenül esett, hogy a nyaki gerinevelő sérülését szenvedte el, ami lehet azonnal halálos, vagy pár nappal túlélheti (kezelés nélkül is) a sérült. Szerencsésebb kimenetelű volt, nem járt gerinevelői károsodással egy Eutikhus nevű ifjú balesete. Ez a fiatal férfi a korláton ülve elaludt, és a magasból leesett, Pál apostol hosszúra nyúlt prédikációja közben. Eutikhus elvesztette eszméletét, és noha környezete azt hitte meghalt, Pál megállapította, hogy „...a lelke benne van”. majd sikeresen újraélesztette (Apostolok cselekedetei 20,9–10). Máté úgy tudja, hogy Júdás „...elmenvén felakasztá magát” (Máté 27,5), az Apostolok cselekedetei (1,18) szerint Júdás „...alá zuhanván elhasadt középén és minden belső része kiomlott”.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

1. Hoenig, L. J.: Jacob's limp. Sinars in Arthritis and Rheumatism 26, 684–688 (1997). – 2. Józsa, L.: A tenotomia ókori és középkori írásos és képzőművészeti emlékei. Orvostörténeti Közlemények, 115, 9–24, (1986). – 3. Józsa, L.: Human tendon. Anatomy, Physiology and Pathology. Human Kinetic Publ. Champaign, 1997. (344–349 old.) – 4. László, Gy.: A Szent László-legenda középkori falképei. Tájak, Korok. Múzeumok Könyvtár kiadása. Budapest, 1993. – 5. Major, R. H.: A history of medicine. Ancient Hebrew medicine. C. C. Thomas, Springfield, 1954 (55–65 old.)

L. Józsa: Diseases and healing in the Bible. Part XI.: Injuries and accidents

A szerző címe: Prof. dr. Józsa László, Csermely, Tancsics u. 9. – 3648